

Κεφάλαιο 2

Το κλειδί για μια δυναμική έννοια της ιδιότητας του πολίτη¹¹

1. Προκλήσεις στο παραδοσιακό μοντέλο της ιδιότητας του πολίτη

Από το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, διάφορες διαδικασίες εκσυγχρονισμού που διαμόρφωσαν την ιστορία μας για μεγάλο χρονικό διάστημα πριν (βλ. πίνακα παρακάτω) έχουν επιταχυνθεί και ενταθεί, αποκτώντας μια νέα ποιότητα. Τα γεγονότα που έχουν συμβεί και οι αλλαγές που λαμβάνουν χώρα σε όλη την Ευρώπη αμφισβητούν το παραδοσιακό μοντέλο της ιδιότητας του πολίτη:

- Η παγκοσμιοποίηση του ελεύθερου εμπορίου και οι ανταγωνιστικές οικονομίες της αγοράς έφεραν ένα υψηλότερο επίπεδο κοινωνικής πρόνοιας σε πολλούς ανθρώπους σε πολλές χώρες - αλλά όχι σε όλους. Τα κενά της άνισης κατανομής μεταξύ πλούσιων και φτωχών έχουν αυξηθεί, τόσο εντός όσο και μεταξύ των κοινωνιών, απειλώντας την κοινωνική συνοχή και την αλληλεγγύη μεταξύ των ανθρώπων.
- Ο ανταγωνισμός οδηγεί τις επιχειρήσεις να αυξήσουν την παραγωγικότητά τους σε μόνιμη βάση για να μειώσουν το κόστος παραγωγής τους. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα μια διαρκή διαδικασία καινοτομίας, που επηρεάζει άμεσα προϊόντα, τεχνολογίες και θέσεις εργασίας, και έμμεσα ολόκληρο τον τρόπο ζωής μας. Ο Joseph Schumpeter ονόμασε αυτή τη μόνιμη διαδικασία της καινοτομίας «δημιουργική καταστροφή».¹² Η μεταμόρφωση ολόκληρων οικονομιών της Ανατολικής Ευρώπης μπορεί να θεωρηθεί ως ένα ιδιαίτερα χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της δημιουργικής καταστροφής.
- Η οικονομική ανάπτυξη έχει δημιουργήσει αύξηση της ευημερίας, αλλά και αύξηση της κατανάλωσης των φυσικών πόρων. Η αύξηση των εκπομπών του CO₂ καθιστούν όλο και πιο δύσκολη και δαπανηρή την αποτροπή ή την προσαρμογή στην αλλαγή του κλίματος.
- Οι νέες τεχνολογίες της πληροφορίας και της επικοινωνίας έχουν παράσχει νέους τρόπους για να αυξήσουν την παραγωγικότητα, την ανταλλαγή και τη λήψη πληροφοριών καθώς και την παροχή ψυχαγωγίας, για να αναφέρουμε μόνο μερικούς. Ζούμε σε έναν πολιτισμό των μέσων επικοινωνίας, και ο γραμματισμός στα μέσα (μιντιακός γραμματισμός) – το πώς να χρησιμοποιούμε τα νέα μέσα, τόσο για την παραγωγή όσο και τη λήψη μηνυμάτων - έχει γίνει μια στοιχειώδης δεξιότητα, όπως η ανάγνωση και η γραφή.
- Λόγω της οικονομικής ανάπτυξης και τα επιτεύγματα της σύγχρονης ιατρικής, ο πληθυσμός σε πολλές χώρες της Ευρώπης γερνάει, ενώ αναπτύσσεται στον κόσμο στο σύνολό του. Και οι δύο εξελίξεις δημιουργούν σοβαρά προβλήματα για τον 21ο αιώνα.
- Τα έθνη έχουν το δικαίωμα στην εθνική κυριαρχία και τον αυτοκαθορισμό. Όμως, η έννοια των εθνών είναι τόσο περιεκτική όσο και αποκλειστική. Από το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, έχουμε δει την εμφάνιση νέων μορφών -πρώην κατεσταλμένων- συλλογικών ταυτοτήτων.
- Οι σύγχρονες κοινωνίες είναι συνήθως εκκοσμικευμένες, πλουραλιστικές κοινωνίες. Η μετανάστευση στην Ευρώπη - ιδίως στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης - συνέβαλε σε αυτή την εξέλιξη. Οι πλουραλιστικές κοινωνίες είναι πιο δυναμικές και παραγωγικές, αλλά ταυτόχρονα και πιο απαιτητικές από την άποψη της κοινωνικής συνοχής για την ένταξη των ατόμων με διαφορετικές πεποιθήσεις, αξίες, ενδιαφέροντα, και κοινωνική και εθνοτική καταγωγή.
- Η δημοκρατία προσφέρει τις καλύτερες πιθανότητες για να αντιμετωπιστούν αυτές οι προκλήσεις, καθώς κάθε προσπάθεια για την επίλυση αυτών και άλλων προβλημάτων από απολυταρχική διακυβέρνηση θα παραλείψει να λάβει υπόψη της την πολύπλοκη πραγματικότητα της κοινωνίας, την

11. Βασισμένο στο: Huddleston T. (2004), *Tool on Teacher Training for Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education*, Council of Europe, Strasbourg, σσ. 9f., αναθεωρημένο από τον Peter Krapf.

12. Schumpeter J. (1942, 2008), *Capitalism, Socialism and Democracy*, Harper and Brothers, New York, p.83.

οικονομία, το περιβάλλον, την επίλυση συγκρούσεων, κ.λπ., σε εθνικό, πόσο μάλλον σε υπερεθνικό επίπεδο. Από την άλλη πλευρά, η δημοκρατία “στέκεται” και “πέφτει” με τη δέσμευση της ίσης συμμετοχής. Όσο πιο πολύπλοκος γίνεται ο κόσμος και οι προκλήσεις που καθορίζουν το μέλλον μας, τόσο πιο δύσκολο είναι για τον «απλό πολίτη» να κατανοήσει και να λάβει μέρος στη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Η δυσπιστία απέναντι στους παραδοσιακούς πολιτικούς θεσμούς, τις μορφές διακυβέρνησης και τους πολιτικούς ηγέτες έχουν τις ρίζες τους στο αίσθημα του να μένει κανείς εκτός και να μην ακούγεται. Η δημοκρατία και τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι επισφαλή έργα, και η επιβίωσή τους εξαρτάται από το αν η κληρονομιά τους μπορεί να μεταβιβαστεί στη νεότερη γενιά.

Αυτές οι γραμμές της ανάπτυξης μπορούν μόνο εν συντομία να σκιαγραφηθούν εδώ. Είναι διαδικασίες φτιαγμένες από τον άνθρωπο, όχι φυσικές, οι οποίες συνδέονται μεταξύ τους, και αμοιβαία επηρεάζουν και ενισχύουν η μία την άλλη. Επειδή έχουν «κατασκευαστεί», μπορούν επίσης να επηρεαστούν και να αλλάξουν στην κατεύθυνση και το αποτέλεσμα τους, αλλά όχι και στην πολυπλοκότητά τους.

Εκσυγχρονισμός

Ο εκσυγχρονισμός είναι μια κοινωνιολογική κατηγορία που αναφέρεται στην πολυδιάστατη διαδικασία της κοινωνικής αλλαγής. Έχει αυξηθεί σε ταχύτητα, σε εύρος και πολυπλοκότητα κατά τις δύο τελευταίες δεκαετίες, αλλά σε μια ιστορική προοπτική, οι πηγές του περιλαμβάνουν τη Μεταρρύθμιση, την εφεύρεση της τυπογραφίας, την εποχή του Διαφωτισμού, την αγγλική, αμερικανική και γαλλική επανάσταση, και τη βιομηχανική επανάσταση. Ο εκσυγχρονισμός έχει αλλάξει κυριολεκτικά κάθε πτυχή της ανθρώπινης ζωής, συμπεριλαμβανομένων των εξής: πώς δουλεύουμε και τι ακριβώς κάνουμε εκεί, πού ζούμε, πώς και πόσο συχνά ταξιδεύουμε, το επίπεδό μας και την κατανομή της ευημερίας, την ανάπτυξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, την παγκοσμιοποίηση, την τεχνολογία, τις αξίες και τις πεποιθήσεις που έχουμε ή δεν έχουμε, και το πώς παίρνουμε μέρος στην κοινωνία και την πολιτική.

Ο εκσυγχρονισμός είναι μια αμφίσημη διαδικασία, αλλά δεν μπορούμε να την αποφύγουμε, είναι η «μοίρα» μας, για καλό ή για κακό. Οι επιστήμονες και οι φιλόσοφοι έχουν αμφιλεγόμενες απόψεις ως προς το αν ο εκσυγχρονισμός μπορεί, στο σύνολό του, να θεωρηθεί ένα βάρος ή μια ευλογία. Εμείς κρίνουμε τον εκσυγχρονισμό ως πρόκληση που ενέχει τόσο κινδύνους όσο και ευκαιρίες. Οι προκλήσεις πρέπει να αντιμετωπιστούν για να τεθούν οι κίνδυνοι υπό έλεγχο.

Για πολλούς ανθρώπους σε πολλές κοινωνίες, ο εκσυγχρονισμός δημιουργεί τις δυνατότητες και τις ευκαιρίες για να απολαμβάνουν ένα υψηλότερο επίπεδο ευημερίας και ελευθερίας. Από την άλλη πλευρά, οι πολίτες και οι ηγέτες τους αντιμετωπίζουν υψηλότερες απαιτήσεις για να μείνουν ενήμεροι σχετικά με τα αυξανόμενα ρίσκα και τους κινδύνους που εμπλέκονται στις διαδικασίες εκσυγχρονισμού.

Η εκπαίδευση διαδραματίζει βασικό ρόλο στο να εφοδιαστούν τα άτομα με τις ικανότητες που χρειάζονται για να επιτύχουν μια θετική ισορροπία μεταξύ της αύξησης των κερδών και των αυξανόμενων απαιτήσεων.

Εν όψει προκλήσεων όπως αυτές, έχει καταστεί σαφές ότι απαιτούνται νέες μορφές πολιτών: οι πολίτες πρέπει όχι μόνο να ενημερώνονται και να κατανοούν τις επίσημες υποχρεώσεις τους ως πολίτες, αλλά θα πρέπει επίσης να είναι ενεργοί - ικανοί και πρόθυμοι να συμβάλουν στη ζωή της κοινότητά τους, της χώρας τους και του ευρύτερου κόσμου, και να συμμετέχουν ενεργά με τρόπους που εκφράζουν την προσωπικότητά τους και βοηθούν στην επίλυση των προβλημάτων. Η αντιμετώπιση των προκλήσεων απαιτεί ισχυρές κοινωνίες, με ικανούς – και ως εκ τούτου, επαρκώς εκπαιδευμένους – ηγέτες και πολίτες.

Οι εκπαιδευτικοί είναι αισιόδοξοι. Πιστεύουν ότι με την κατάλληλη εκπαίδευση, οι νέοι, αλλά και οι δια βίου μαθητές, μπορούν να αποκτήσουν την κατανόηση και τα μέσα για να επηρεάσουν την ανάπτυξη των κοινοτήτων τους και τον πλανήτη. Ο ενεργός πολίτης, όμως, ενισχύεται καλύτερα από τη μαθητοκεντρική διδασκαλία, αντί της διδασκαλίας που εστιάζει στην αποστήθιση και την παθητική μάθηση.

1.1 Ένα νέο είδος πολίτη απαιτεί ένα νέο είδος εκπαίδευσης

Μοντέλα που είναι προσανατολισμένα σε μηχανική, παπαγαλίστικη μάθηση και περιορίζονται απλά σε εντολές είναι ανεπαρκή για τη δημιουργία του ενεργού, ενημερωμένου και υπεύθυνου πολίτη που απαιτούν οι σύγχρονες δημοκρατίες.

Αυτό που απαιτείται είναι μορφές εκπαίδευσης που προετοιμάζουν τους μαθητές για την πραγματική συμμετοχή στην κοινωνία - μορφές εκπαίδευσης που είναι τόσο πρακτικές όσο και θεωρητικές, με τις ρίζες τους σε ζητήματα της πραγματικής ζωής τα οποία επηρεάζουν τους μαθητές και τις κοινότητές τους, και διδάσκονται μέσω της συμμετοχής στη ζωή του σχολείου, καθώς και μέσω του επίσημου προγράμματος σπουδών.

Ο ρόλος του ενεργού πολίτη αντιστοιχεί σε εκείνη του ενεργού μαθητή. Η έννοια της κονστрукτιβιστικής μάθησης παρέχει υποστήριξη για τους μαθητές που αντιμετωπίζουν πρωτόγνωρα προβλήματα. Στο σχολείο, ο/η εκπαιδευτικός μπορεί να έχει ήδη βρει την καλύτερη λύση. Αργότερα, όταν ασχολείται με τις προκλήσεις που αναφέρθηκαν παραπάνω, η μελλοντική γενιά θα λειτουργήσει ως πρωτοπόρος.

Η ανάγκη για την παροχή τέτοιας μαθητοκεντρικής διδασκαλίας παρουσιάζει σημαντικές προκλήσεις για το επάγγελμα του εκπαιδευτικού. Σημαίνει εκμάθηση νέων μορφών γνώσης, ανάπτυξη νέων μεθόδων διδασκαλίας, εξεύρεση νέων τρόπων εργασίας και δημιουργία νέων μορφών επαγγελματικών σχέσεων - τόσο με τους συναδέλφους όσο και με τους μαθητές. Εστιάζει στη διδασκαλία που βασίζεται σε τρέχοντα ζητήματα, και όχι στην κατανόηση ιστορικών συστημάτων, τη διδασκαλία κριτικής σκέψης και δεξιοτήτων καθώς και μετάδοσης της γνώσης, τη συνεργατική και συλλογική εργασία παρά την απομονωμένη προετοιμασία, την επαγγελματική αυτονομία αντί της εξάρτησης από την κεντρική υπαγόρευση. Απαιτεί μια μετατόπιση στον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε τη μάθηση, από μια ιδέα της μάθησης ως δασκαλοκεντρική στη μάθηση μέσα από την εμπειρία, τη συμμετοχή, την έρευνα και την ανταλλαγή.

Μια διδακτική, καθοδηγούμενη από τον/την εκπαιδευτικό, που κυριαρχεί το βιβλίο και είναι προσανατολισμένη στη γνώση πρέπει να αντικατασταθεί από μία άλλη που εστιάζει στη συμμετοχή του μαθητή, σε ένα ευρύτερο φάσμα μεθόδων διδασκαλίας και μια προσέγγιση βασισμένη περισσότερο στις δεξιότητες. Σε αυτό, επιχειρεί να συμβάλει η παρούσα έκδοση της EDC/HRE.